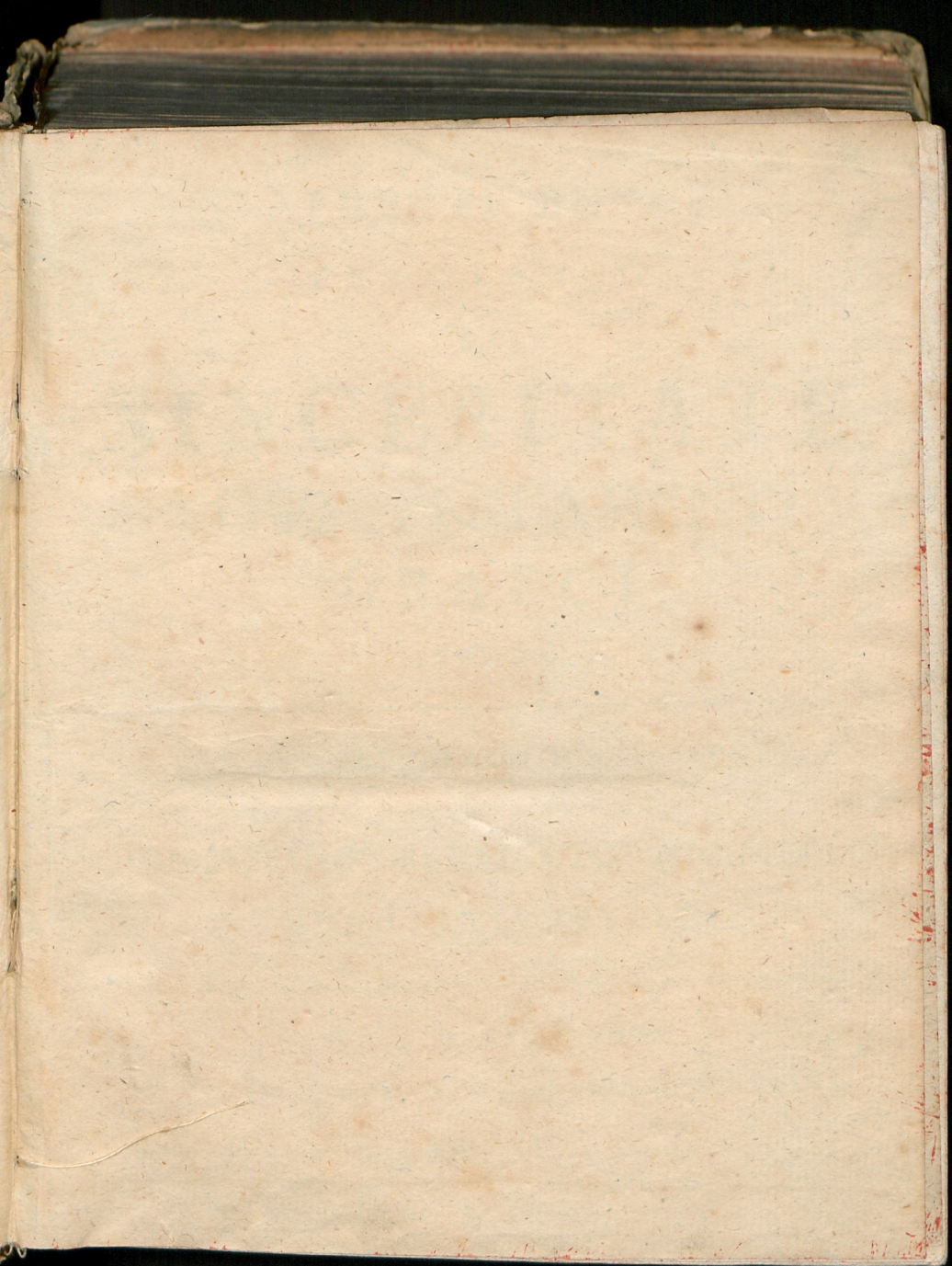
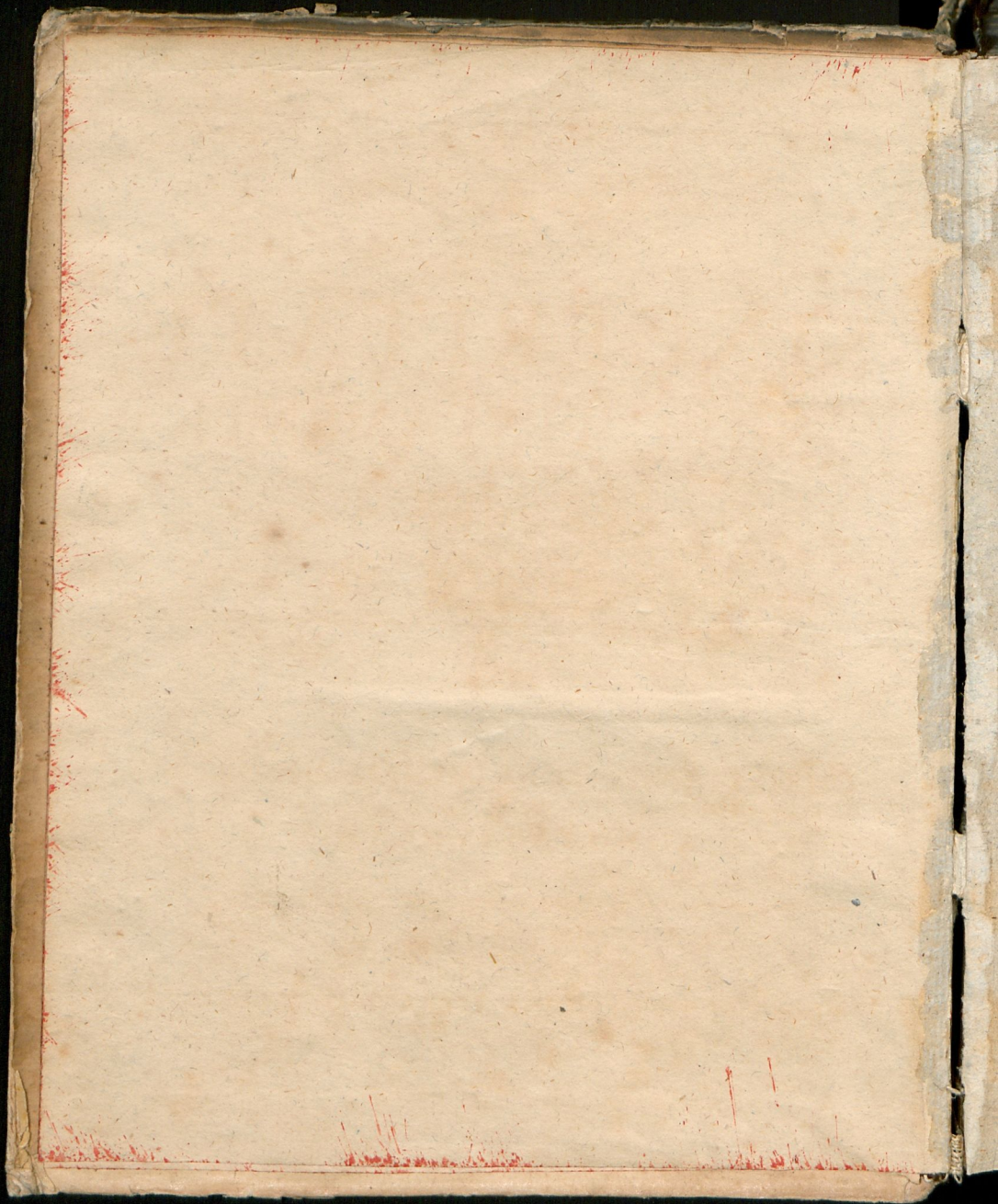

Lia. 7.

IO. ALBERTI BENGELII
TRACTATIO
DE
SINCERITATE
NOVI TESTAMENTI
GRAECI

TVENDA.

CVM ADSPERSIS HIC ILLIC
AB EDITORE
CHRISTIANO BENEDICTO MICHAELIS
ADNOTATIVNCVLIS.

HALAE MAGDEBVRGICAE
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

MDCCL.

IO. ALBERTI BENGELII

TRACTATUS

DE

SINGULARITATE

NOVI TESTAMENTI

KÖN. PR. ER.
UNIVERS.
ZU HALLE

CHRISTIANI BENGELII

OPUS

CHRISTIANO BENGELIO

ADNOTATIONES

IN

TRISTANUS IN OFFICINA LIBRARIA

MDCC

P R A E F A T I O .

uperiore anno exiit *D. Christiani Benedicti Michaelis, Theologiae Graecaeque et orientalium linguarum in Academia Fridericana Professoris ordinarii, tractatio critica de variis lectionibus Noui Testamenti caute colligendis et diiudicandis: in qua cum de illarum caussis, speciebus fontibusque, tum de cautelis, ex quibus diiudicari, et vel adprobari vel reprobari debeant, agitur, simulque de codicibus, siue Graecis siue Graeco-Latinis, de versionibus item antiquis, et de Patribus, ex quibus illae colliguntur, multa partim curiosa, partim utilia et scitu necessaria, noue adferuntur. Non sine causa in praefatione sperat Ven. Autor, se aliqua ad hanc caussam pertinentia nouiter dixisse aut maiore in luce posuisse, ac adeo sacrum textum N. T.*
a fal-

PRAEFATIO.

a falso creditis Variis lectionibus pæne innumeris liberavisse. Idem Apparatum meum criticum in toto hocce syntagmate exasciato, et doctis iam valde probato, respexit, et in eo discutiendo ita se gessit, vt ipsius dissensionis humanitas me delectaret, grauissima vero, quæ dissensionem longe exsuperat, suffragatio fructum mihi multis partibus maiorem afferret. In mentem mihi venit, lectoribus vtriusque nostrum haud inutile fore, si ea, quæ ad rem magis magisque euoluendam idonea viderentur, expromerem: idque perbreui hacce commentatione, ipso Ven. D. *Michaelis* approbante, exsequi sum conatus. Collationem hic potius, quam defensionem institutam habeo: nullum nisi humanitatis certamen intercedit. Quod si aliqua ad profectum in huiusmodi scrutinio pertinentia dixisse tuo, beneuole Lector, et vel maxime Ven. *Michaelis* iudicio videbimur, operæ pretium fecisse existimabimur. *) In monasterio Herbrechtingensi, d. III. Iul. A. MDCCXLIX.

SVM.

*) Venerabilis Auctor raro admodum inter eruditos exemplo ostendit; etiam dissensum aliorum (si quis contingat) ferri a se posse: idque adeo, vt et hanc ipsam tractationem suam, quam meæ non tam opposuit quam amicissime reddidit, singulari prorsus fiducia mihi, vt typis mandari curarem, transmissit. Quam indulgentiam vt grato animo excipio, sic et in posterum mihi officiose expeto. Adnotariunculæ, quas tractationi huic, pro concessâ vel oblata potius libertate, adieci, vt æqui bonique consulantur, rogo.

S V M M A R I V M.

§. 1. Apparatus auctoris criticus versatur in colligendis, ac potius in diiudicandis variis lectionibus N. T.

§. 2. Eadem est ratio discussionis praesentis: quae in tres sectiones dividitur.

SECTIO I. *§. 3. De VERSIONIBVS ORIENTALIBVS agit Apparatus, distincte, in Introductione:*

§. 4. et in Epilogo.

§. 5. Inde iudicium fieri potest de instituto ipsius Apparatus.

§. 6. Versionis Syriacæ, Copticæ, Armenæ, Aethiopicæ, Arabicarum, distinctior consideratio: tota res, ubi consideratio minus distincta remanet, periculi expers.

§. 7. Millius qua conditione adhibitus.

§. 8. De Millio quid prætermisum, quid ei superadditum.

SECTIO II. *§. 9. LOCA SINGULARIA illustrata.*

SECTIO III. *§. 10. Alexandrinus codex et Latina versio multo plus coniunctim valent, quam separatim.*

§. 11. Semper antiqua est vtriusque lectio: ad genuinam non una ratione ducunt.

§. 12. Dissidentibus nonnullis respondetur.

§. 13. Decisio quomodo obtinenda.

§. 14. Conclusio.

A

TRACTA-

TRACTATIO.

§. 1.

ota moles variarum lectionum novi testamenti græci in duo genera distrahitur. Vnum, valde copiosum, est earum, quas nemo approbandas existimat, quum ex incuria & inciticia natæ, primoque protinus adspectu vel absurdæ sint vel nullius momenti; alterum, tenuius multo, earum, quæ speciem certe aliquam habent, & examen postulant. Vtriusque generis lectiones conquisiuit præter alios *Io. Millius*; ego, in *Apparatu critico*, alterius magis, sic tamen, vt per summa capita explicarem, quo pacto vnum genus ab altero discernendum esset, vtque deinceps notabiliores lectiones singulatim indicarem.

§. 2.

Simili consilio, ad colligendum videlicet, sed magis ad diiudicandum spectante, adornata est celeberrimi *D. Michaelis* Tractatio critica. Ea tractatio, & Apparatus meus, si inter se conferantur, progressum in asserenda sinceritate Scripturæ N. T. eo magis adiuuerint. Hac spe animatus disseram I. de *Versionibus* orientalibus generatim: II. de *singularibus* textibus ac rationibus: III. de momento, quod habeat codex *Alexandrinus* & versio *Latina* coniunctim.

§. 3.

De **VERSIONIBVS ORIENTALIBVS** erudite differit *Ven. Michaelis*, quippe quibus maiorem tractationis suæ partem impendit. Eæ quo apud me loco sint, explicat Apparatus, ac primum quidem in *Introductione*.

Pag. 408: Immediatam *versionem* dicere liceat, que ex Græcis est facta codicibus: mediatam, *versionem versionis*, ex alia tanquam

tanquam ex matre ortam: mixtam, quæ ex Græcis deducta libris, multum tamen ex altera aliqua versione trahit. Immediata est Latina; nemo negat: immediata, se vlla alia, Gothica quoque est.

Pag. 409: *Coptica versio & Syriaca valde & inter se & cum Latina congruunt: ambæ tamen permultis in locis Græcos codices a Latinis desertos ita sequuntur, ut fere pro immediatis haberi mereantur. Reliquarum, magis anceps & varia est conditio. Tum dixi de Aethiopica, Arabica, Armena, quomodo in excusis libris se habeant; subiecique: Proprium quiddam singule potius habent passim & vernaculum: interdum una earum cum altera vicinitatem colit: plerumque cum Græcis æque ac cum Latinis, vel etiam cum Græcis magis, quam cum Latinis congruunt. Nullum est igitur immodicæ interpolationis indicium: & ubi plures versiones orientales simul cum Latina congruunt, non Latinos, sed Græcos codices sequi censebuntur. Etenim Aethiopica, filia putatur Coptica: certe ita ei similis est, vt ambæ sint vnus instar. Arabica (sunt enim plures) ex Aethiopica, ex Coptica, ex Syriaca deductæ feruntur; nec tamen non Græcos codices, parum vetustos, redolent. Armena olim ad Syriacam quoque conformata perhibetur. Persicæ duæ feruntur: altera immediata; altera mediata, e Syriaca. Plures vnus lingue versiones, pro vna; et Aethiopicam, Arabicam, Armenam, Persicam, siue immediata quælibet, siue mediata, siue mixta est, pro mixta habebimus, minori labore, sine veritatis detrimento. Hæc Apparatus, in Introductione.*

In hac recensione sunt aliqua, in quibus (licet enim) dissentit Ven. Michaelis, præsertim quod ad Syr. Aeth. Arab. attinet. pag. 30. Idemque pag. 42. hac vtitur congerie: Generatim vereor, ne Bengelius Orientales versiones mixtis vel ideo adscripserit, vt quantum his eo nomine demeret, tantum contra versioni Latine (quam cum Codice Alexandrino fere arbitrum genuinæ lectionis Græcæ facit;) adiceret valoris ac pretii. Et p. 43 ait: Bengelius, qui vt plurimum parcior, alicubi vero diligentior, quam Millius, in colligendis Orientalium versionum lectionibus fuit, vereor, ne et ipse

Laminas interpretationes potius, quam originarios versionum textus, inspexerit.

§. 4.

Hæc declaraturus, repeto etiam ea, quæ Apparatus meus in *Epilogo* habet.

Pag. 863: *Etiã versiones (a Millio allegatas) omisi, ubi videlicet varianti lectioni non magis, quam textui favere videbantur. Rursum: An plures hinc inde versiones ad supplendum Millium requiruntur? Adiciat per nos quilibet, quod poterit, hoc nunquam exhaurietur, & paucis locis etiamnum opus est.*

Pag. 865: *Nonnullæ versiones versionumve collationes partem dumtaxat N. T. habent.*

Pag. 866: *Multa quæ in Millii notis & appendice, quam Kusterus præclaro labore in notas illas retulit, non habentur, habentur in Millii prolegomenis. Itaque ex Millii prolegomenis nonnulla per Kusterum, reliqua per nos in notas quoque relata sunt. Ibidem: Permultas allegationes alias Latini, Gothi, Saxonis Syrique recognovi: in aliis linguis Jac. Cappellum, Lud. De Dieu, De la Haye, Marefchallum, Simonium adhibui; nouissimasque suppetias a M. V. La Croze impetratas adieci.*

Pag. 881: *Recte facient, qui versiones non solum pro lectione marginis, sed etiam pro lectione textus notabunt. Ibidem: Maximum vero operæ pretium fuerit, Latini interpretis antiquissimi reconditas lectiones pluribus fuisse codicibus, & versiones abstrusiores, Copticam præsertim, accuratius excussisse; ac singuli quidem eruditi homines singulas versiones, circa cæcum erga eas favorem, quam pulcherrime possent examinare: talesque ego suppetias etiam posthac grato animo accipiam.*

§. 5.

Quod si hæc, quæ *Introductio*, quæque *Epilogus* habet, coniungantur, operæ meæ ratio ita dispalescet, ut nemo a me uno, in semotis locis degere solito, nimium postulet, et ut tamen officio, quod hac in parte suscepi, iudicetur esse satisfactum.

§. 6. Fructu

§. 6.

Fructu non carebit vberior quædam explanatio.

1) Non sine discrimine egi de versionum inter se cognatione: considerate adhibui verba, *putatur, feruntur, perhibetur* etc. Possẽ ergo fidem præstandam relinquere iis, quorum sententiam retuli, quum mihi melius nihil certiusue suppeteret. Addam tamen aliqua, quum ad collationem textuum, cuius firma sunt specimina apud D. Michaelis, accedere expedit inuestigatam ex veterum testimoniis HISTORIAM versionum.

2) Syriacam versionem primis ecclesiæ Christianæ temporibus totam ex Græcis codicibus, iisque perquam sinceris, manavisse, credo. Scribit Millius: *In eam olim propendebam opinionem, translationes, quæ cum Syriaca quibusdam in lectionibus conspirabant, expressas aut saltem castigatas fuisse ex Italica vetere, sed nihil vsquam inanius erat hoc somnio.* Proleg. §. 1520. Syriaca *versio*, inquit D. Michaelis pag. 30, *antiquitate nihil vel parum cedit Latinorum Vulgatæ.* Vtrique assentior. Neque aliter existimo de primo versionis *Copticæ* ex Græcis codicibus ortu.

3) Postmodum apud Syros Coptosque vel nouæ versiones sunt adornatæ, vel antiquæ & nouæ ecclẽtica methodo contemperatæ. Recte *Andreas Müllerus Greiffenbagius* in Dissertatione de Versionibus Syriacis scribit: *Vix aliquam antiquarum versionum integram obtinere dabitur. Damus sane, antiquissimis temporibus noui Testamenti Syriacæ lectos esse sacros libros, sed nostros eos esse, in quos e. g. Iacobus Syrus Nisibensis & Ephrem commentati sunt, vii Præfatio operis Paris. habet; vel eos, quos Græci Latinique Pares citant, equidem non ausim affirmare, vii Walton. facit, diss. p. 67 fin. a)* Deinde: *Similiter & Noui Testamenti*
non

a) Atqui versionem Syriacam librorum N. Testamenti, primum a *Widmanstadio* typis expressam, deinde vero a pluribus editoribus recusam, qua hodiernum vtimur, eandem esse cum illa, qua Ephrem Syrus iam

non una fuerit editio. Vel, si una fuit, quedam tamen aliter ab aliis

olim est usus, liquebit ex collatione dictorum N. Testamenti, quæ in Operibus suis Syriace scriptis S. Pater citavit. Prodiere S. Ephræmi Syri Opera quæ exstant Græce, Syriace, Latine, in VI tomos distributa, e bibliotheca Vaticana, in quibus Syriacum textum recensuit Petrus Benedictus, notis vocalibus animavit, latine vertit, & variorum scholiis locupletavit: Romæ 1737. sqq. in fol. Horum igitur Operum Tomo I. occurrunt loca N. T. Syriace ab Ephramo allegata plurima; eaque prorsus cum textu Syriacæ versionis, ut in nostris est editionibus, conveniunt: ut 1) p. 18. Ioh. I, 3. 2) p. 37. Ioh. XIII, 16. 3) p. 137. Col. III, 5. 4) p. 189. Gal. I, 1. 5) p. 221. Matth. XXII, 40. 6) p. 313. Eph. II, 19. 7) p. 318. 1 Tim. VI, 6. 8) p. 357. Matth. III, 17. 9) ibid. Luc. I, 78. 10) p. 359. Gal. III, 13. 11) p. 393. 1 Tim. IV, 8. 12) p. 413. Rom. VIII, 26. 27. 13) p. 435. Luc. X, 24. 14) p. 440. Matth. XX, 28. cet. Aut si quæ ab editionibus nostris differre videntur, tamen non ultra differunt, quam in accidentalibus, hoc est, eo modo, quo & impressæ versionis Syriacæ editiones heic illic variant: v. g. 1) p. 18. Col. I, 16. Ephramus, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, quidquid in celis, & quidquid in terra est: at nostræ editiones, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, omnia quæ in celo & in terra sunt; 2) ibid. & eodem ex loco Ephramus, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, omnia quæ videntur, & omnia quæ non videntur, pressius ad textum Græcum; at editit. ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, omne quod videtur, & omne quod non videtur, singulariter; 3) p. 331. 1 Pet. I, 11. Ephram, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, passiones Christi quæ futura essent, rectius quam editit. ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, quod futura essent passiones Christi; 4) p. 354. 2 Cor. VII, 2. Ephram, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, capite nos, rectius quam editit. ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, sustinete nos, fratres mei; 5) p. 359. 2 Cor. V, 21. Ephram, ܩܕܝܫܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ, pro nobis, rectius quam editit.

rum Syriaco, quem sua is manu descripsit. *Collatus est, inquit, Codex iste cum duobus codicibus authenticis. Conuersus est autem liber iste quatuor sanctorum Euangelistarum ex lingua Græca in Syriacam perexacte & magno cum labore; primum quidem in urbe Mabug in diebus domini mei Philoxeni episcopi eiusdem orbis. Collatus est præ hæc magna cum diligentia a me Thoma paupere cum tribus codicibus Græcis probatis & authenticis in Anton Alexandriæ magnæ ciuitatis, sancti Monasterii Antonii, ubi etiam illum scripsi mihi ad utilitatem animæ meæ peccatricis, & plurimorum eorum, qui diligunt & querunt sinceritatem & ἀδελφότητος illam utilem diuinorum librorum scire et seruari. Scriptus est autem et col-*

auctoris esse, quam in reliquos N. T. libros, simul confit, eam quæ nobis in reliquos N. T. libros superest, versionem Syriacam, esse antiquissimam, hoc est, illo iam tempore factam, quo canonica prædicatorum Epistolarum & Apocalypseos auctoritas apud Orientales ecclesias adhuc dubia erat: quia illa Ephræmo non solum cœua, sed etiam superior, et sibi ipsi vbique similis est. Suspicionem quidem contra obmouit *Pet. Kirstenius* in Notis suis ad Euangelium Matthæi ad Matth. XXIV, 12. ubi cum obseruauisset, metaphrasten Arabicum illud *Ψυγῶσεται* reddidisse *تقل* *diminuetur*, in margine vero antiqui MSti exemplaris versionis Arabicæ, quod bibliotheca Cæsarea Vindobonensis feruat, loco eius idem verbum ab Syro expositum fuisse *تبرد* *refrigescet*, Ex hoc loco, inquit, præter alia clare patet, Syriacum textum, cuius varias lectiones ad MStum Arabicum adnotarunt Arabes, alium fuisse, quam sunt impressi. Hi enim, ceu diximus, conueniunt cum Arabicis hoc in loco: sed ille, ut nota ad marginem MSti probat, legit cum Græcis *تبرد*, id est, *refrigescet*. Nempe Syrus in nostris editionibus id reddidit *تقل*, quod *Kirstenio* idem significare visum fuit, ac Arab. *تقل* *diminuetur*: sed falsus vir bonus, fallit lectores suos; cum utique Syr. *تبرد* non *diminui*, sed *Ψυγῶσεται refrigescere* notet, v. g. in versione Syr. V. T. Cant. II, 17. c. IV, 6.

B

c) Lau-

collatus in predicto loco anno 927 *Alexandri* (h. e. Christi 617.) Exstat relatio in lo. Lami libro de eruditione apostolorum p. 300. Floruit Philoxenus siue Xenaias circ. A. 500. c) Multo autem recentiorem Syriacam hodie vsitatam nonnulli existimant.

- c) Laudat quoque *To. Sim. Assemanus* Bibliothecæ Orientalis Tomo II. p. 23. *Versionem Syriacam sacrorum Euangeliorum*, quam e Græco ediderit *Xenaias Magubensis*, seu vt alias vocatur, *Philoxenus Hierapolitanus*, (hunc autem anno post C. N. 485. episcopum Hierapolis factum esse. *Assemanus* ibid. p. 13. 14. probat) idque itidem teste *Thoma Heracleensi* (de *Charkel*); vt pote qui in nota ad calcem codicis *Euangeliorum*, exarati anno Græcorum 927. h. e. post C. N. 616. extantisque in bibliotheca Angelica S. Augustini de Vrbe, ex *Assemani* interpretatione Latina, de *Versione* ista sic scripserit: *Translatus fuit liber hic IV. Euangelistarum primum quidem in Mabugo diebus religiosissimi Mar Philoxeni confessoris, eiusdem vrbis episcopi.* De tempore autem factæ huius versionis idem *Assemanus* allegat subscriptionem in calce codicis MS. bibliothecæ regiæ Parisiensis Syriaci membranacei, continentis *Euangelia IV. elegantissime scripta anno Alexandri 1503. (Christi 1192. in qua apud Renaudotium Tomo II. Liturg. Orient p. 389. ita legitur: Hic est liber IV. Euangeliorum sanctorum, qui translatus est ex Græcæ lingua in Syriacam studio exactissimo maximoque labore. primo quidem in vrbe Mabug siue Hieropoli anno 89. Alexandri Macedonis, (hoc est, Christi 508.) tempore S. Philoxeni, confessoris & episcopi eiusdem ciuitatis.* Allegat item *Assemanus* auctorem *αὐτοῦ* Iacobitam, qui in Professione fidei, MSto codice Arabico bibliothecæ Maronitarum de vrbe f. 414. de hac *Philoxeni* versione scripserit: *Philoxenus Magubensis, qui Euangelium in Syriacam linguam conuertit. Eius versione vruntur, quotquot Euangelium Syriace legunt: Melchitæ, inquam, Iacobitæ, Nestoriani, & Maronitæ. Nos vero Syri habemus editionem Heracleensem, a Thoma Heracleensi elaboratam.* Quibus tamen verbis hæc *Assemanus* subdit: *Mentitur Iacobita: nem quæ uor laudatæ nationes non Philoxeniana versione, sed ea, quam Ἰακωβίτην simplicem appellant, queque ab Apostolorum temporibus in ecclesia Syriaca publicata est, vruntur: soli Iacobitæ editam primum a Philoxeno, deinde ab Heracleensi correctam versionem in ecclesia legunt.* Adparet igitur, antiquam

ffimant. d) *Copticam* versionem in confinio feculi II & III confectam cenfet editor N. T. Coptici *David Wilkins*: fed oppido fre-

tiquam fatis effe versionem Syriacam a *Thoma Heracleenfi* reformatam anno poft C. N. 616. antiquiorem vero *Philoxenianam*, utpote factam anno poft C. N. 508. fed antiquiffimam eam, quæ *simplex* adpellatur, utpote Ephræmo Syro iam vürpatam, & Apostolica tempora quam proxime attingentem, hoc eft, eam qua hodiernum in impreffis vtimur editionibus.

- d) Contrarium, puto, elucebit, tum ex collatione illa verfonis Syriacæ, qua in editionibus hodiernum vtimur, cum dictis N. Testamenti ab Ephræmo Syro allegatis, quam inftitui adnotatione b), tum ex narratione *Affemani*, quam proxime antegreffa adnotatione c) dedi. Confirmatur quod dixi ex eo, quod idem *Affemanus* in Indice codicum MStorum Syriacorum, quem Bibliotheca fuæ orientali eiusque Tomo I. subiunxit, p. 486. adtulit adnotationem Amanuenfis ad calcem codicis Euangeliorum ab Achæo defcripti, his verbis conceptam: *De quodam peruetufto Euangelio, quod exftabat in facra ecclefia editum Romæorum in vrbe Bagdado. Erat quiddam Euangelium Edeffenum, (hoc eft, Syriacum Edeffæ exaratum) peruetuftum quidem, fed clarum ac dilucidum, ex quo ne Iota quidem vnum deletum fuerat; legebatur autem clarius, quam libri recens exarati, & vnus duntaxat prior quinternio præ antiquitate ex eo exciderat. Ad eius vero calcem ita fcriptum erat: Absolutus eft sanctus ifte liber feria quinta, die 18. Canun prioris (hoc eft, Decembris) anno Græcorum 389. (Christi 78.) propria manu Achæi Apostoli, focii Mar Maræi, difcipuli Mar Adei Apostoli, cuius oratio nobiscum fit! Amen.* Omnino probabile eft, ecclefiam Syriacam, in qua vel nomen Christianorum primum auditum Act. XI, 26. & ex qua euangelium Christi quaquauerfum propagatum fuit, Euangeliftarum & Apostolorum fcripta, quorum canonica auctoritas extra controuerfiam fuit, in linguam fuam conuerfa iam a primordiis fuis habuiffe: & hunc thefaurum nobis feruari in *simplice* illa pleborumque librorum N. T. versione, quæ hodiernum nobis fupereft, cui tamen, vtut fatis antiqua, gradu ætatis cedit Philoxeniana in epiftolas ad Ebræos, alteram Petri, posteriores Ioannis, Iudæque & S. Apocalypfin.

frequentes sunt Copticæ lectionis varietates. Atque hic iam deficiunt orientales eæ versiones, quas sine dubio ex Græcis vnice codicibus deductas affirmemus.

4) *Armena* facta est circ. A. 410. *Res nota est*, inquit Gregorius scholiastes Syrus Pl. XV, *Armenios, quamuis e Græco transtulerint, tamen cum Syriaco postea exemplar contulisse suum, & illud singulis in locis concordans fecisse.* vid. Walton. Proleg. XIII. Etenim Armenii Athenas, Byzantium, Edessam & Alexandriam dociles miserunt iuuenes, qui multum profecerunt. Eo in numero erant Moyfes & Dauid. Hi Scripturam sacram aliosque libros ex Græca & *Syriaca* lingua in Haicanam, siue Armenam antiquam, transtulerunt. Docet hoc Io. Ioachimus Schrœderus in Thesauro linguæ Armenæ, in Dissert. pag. 34. Multis post seculis ad *Latinam* quoque versionem *Armena* est reuocata, vt ostenditur in Apparatu, pag. 760. Quod si Vicanus, Bibliorum Armenorum editor, *Latinæ* versioni, vt nonnulli suspicantur, interdum est obsecutus; si vero etiam ipsa *Latina* versio in Armenam linguam A. 1316 translata est, vti quidam apud Iacobum le Long perhibent: quis Armenam versionem seculi V a ceterioribus lectionibus internoſcet? Quis porro spondebit, Maronitas sedi Romanæ expeditionum cruciatarum tempore subiectos nihil in *Syriacos* codices, Armeniorum exemplo, ex *Latinis* traduxisse? e)

5) *Aethio-*

e) Hanc suspicionem non puto admittendam esse. Nam primo Maronitæ, vtut sedi Romanæ expeditionum cruciatarum tempore subiecti, tamen vt versionem suam *Latinæ* conformarent, vix vnquam a clero Romano compulsi sunt, aut compelli potuerunt; cum & lingua illorum Romanensibus pro temporum illorum ruditate esset ignota, & versio ipsa *Syriaca* ante inuentam typographiam non typis, multoque minus Romæ, (quod Armenæ & Arabicæ versioni contigit,) descripta, sed manu, nec nisi ab Syris ipsis, idque in patria regione exarata fuerit. Deinde Maronitæ particulam tantummodo ecclesiæ *Syriacæ*, non vero totam confecerunt. Diffusa hæc fuit per omnem non modo *Syriam*,

MS. Aethiopico Græcis congruente, partim, quum id Acta Apostolorum mutilata haberet, ex Latinis est deriuata. f)

6) *Arabicas* editiones sex commemorat Ven. *Michaelis*; in his duas Romanas, quarum antiquiorem cum Mareschallo non *semel* citauit in Apparatu. Ad duas ex sex a D. Michaelis reuocantur, ita quidem, ut vnâ censent in editione Romana, in Heptaglottis Parisiensibus, in Polyglottis Londinensibus, ex Græcis fluxisse; & in *Erpeniana* editione Arabicæ versionis (quæ A. 1271, non 1171, g) descripta est, & in clausula codicis manuscripti & mensum & episcopum a *Cophiitis* habet, Euangelistam item ex *Græcis*, Acta & Epistolas ex *Syriacis*, Apocalypsin fortasse ex *Copticis*. Et Arabes quidem interpretes, Græca non curantes aut nescientes, sequebantur Syros aut Coptos, h) sicut Protestantium complures ex Germanica potius

f) Aethiopicam N. T. versionem neque ex Coptica, ut vult *Renaudotius*, neque ex Syriaca, quod visum est aliis, sed (sola si excipias Acta Apostolorum, ob mutilatum exemplar Aethiopicum ex Latina versione heic illic suppleta) ex originali textu Græco deductam esse, non solum in Romana editione, verum etiam in Polyglottis Anglicanis; videor mihi euicisse in Tractatione critica §. 24. - 26. plura forte daturus in præfatione ad Cl. M. *Christ. Aug. Bodii* versionem Aethiopicam Euangelii Matthæi collatam cum textu Græco, quæ propediem prodibit.

g) Secutus fueram computum *Briani Watroni* in Prolegom. XIV. p. 97. sed agnosco errorem calculi, in quem ille me abduxit, & cum Ven. *Bengelio* pro A. C. 1171. repono A. C. 1271. nisi malit quis A. C. 1273. secundum ea, quæ *Petauius* tradidit lib. XI. de Doctrina temporum c. 31. - 34.

h) Si illud, *Græca non curantes aut nescientes*, restrictiue seu determinatiue capiatur, & sermo sit de Interpretum Arabicorum aliquibus tantum, v. g. de *Erpeniano*, qui Acta & Epistolas Apostolorum ex Syriaco, Apocalypsin vero ex Coptico textu vertit, nihil habeo quod reponam; utpote quod in Tractatione critica §. 74. perspicuis argumentis demonstrauit: sin illud, *Græca non curantes aut nescientes*, causam

tius versione Lutheri, quam ex fonte Hebræo & Græco libros sacros transtulere. Romanam Arabicæ editionem quibusdam in locis ad *Vulgatum* conformatam facile cognosci, ait Rich. Simonius: exempla autem affert Casaubonus in Exx. ad Baron. p. 242. 279. & Ludouicus De Dieu ad Ioh. V, 2. i) Multitudinem

causam dicat, ob quam Arabes interpretes, iique in vniuersum omnes, Syrös Coptosue securi fuerint, equidem dissentio, cum in Tract. crit. §. 29. euicerim, Arabicam N. T. versionem ex editionibus prima Romana, Parisina & Anglicana, ipsamque Erpenianam in IV. Euangelia, ex fonte Græco deductam esse, indeque §. 31. ostenderit, in colligendis variis lectionibus inuicem distingui debuisse diuersas versiones Arabicas; pluresque vnus linguæ versiones non pro vna, sed pro diuersis censerit; nec illas coniunctim simplicis, sed vnam quamque seorsim, ac adeo gemini terniue suffragii ius habere.

- i) Cum versionis Arabicæ editio Romana gemina sit, vna a. 1591. seu, quod idem est, 1619. altera vero a. 1671. vellem, Ven. *Bengelius* locum adposuisset, vbi *Simonius* scripserit, *Romanam Arabicæ versionis editionem quibusdam in locis ad Vulgatum conformatam fuisse*; vt, num *Simonio* de priore, an de posteriore editione sermo sit, discipi possit. Equidem de posteriore *Simonium* ista dixisse suspicor, idque ex loco, quem ex eius Hist. crit. N. T. p. 215. in Tractatione mea crit. §. 27. adduxi: hanc vero posteriorem edit. Romanam nullibi pro Variis lectionibus inde colligendis commendavi, immo l. c. diserte improbaui. Quodsi vel maxime sumamus, priorem editionem Rom. ab *Simonio* notatam esse, quæritur tamen, quibus exemplis accusatio stabiliri possit? Ven. *Bengelius* prouocat ad *Casaubonum* in Exercitatt. ad Baron. p. 242. & 279 qui exempla attulerit: hunc vero euoluens ex edit. Geneu. a. 1654. nihil omnino exemplorum ab illo adlatum reperio. Prouo. at item ad *Lud. de Dieu*, qui in Comm. ad Ioh. V, 2. obseruat, pro *Βηθεσδα* in Romana versionis Arabicæ editione legi *Bethsaida*, *procul dubio* (sic ait) *in gratiam Vulgati*. Verum hoc exemplum primo est solitarium, aliis iisque similibus nullis stipatum ab auctore. Ponamus suspicionem circa hoc vnicum exemplum esse fundatam, indene tuto argumentabimur, etiam pluribus in locis id attentatum fuisse? An concidet inde suffragii ius pro variis lectionibus ex Arabicæ versione

nem versionum Arabicarum ex Græco, ac potius ex Syriaco & Coptico post sermonem Arabicum per Saracenos diffusum, demonstrat *Iacobus Le Long*, qui pleraque omnia ad versiones orientales earumque inter se cognationem pertinentia congestit, & hanc obseruationem perutilem a *Renaudotio* ad ipsum scriptam exhibuit: *Versiones huiusmodi, quæ totam Scripturam continent, non sunt ab eadem manu, sed collectæ a librariis, qui diuerfas sepe coniunxerunt, & valde interpolarunt k)*

7) *Coptice & Arabicæ* versionis cognationem in Apocalypsi recte probat *D. Michaelis* p. 39 ex eo, quod hæc illam proprie referat. Sic vero etiam conueniunt *Luc. XI. 1.* vbi pro ἐν τό-
πω τῶν τριῶν habet ἐν ἐγγύω τόπω. Parique ratione aliarum versionum cognatio perspicitur.

Syr.

versione colligendis? Quid vero sic futurum esset de auctoritate codicis Alexandrini, cuius cum Vulgata versione consensum *Ven. Bengelius* arbitrum & normam verarum lectionum fecit? Eum enim non semel versioni Latinæ studiose conformatum esse, in *Traët. mea crit.* §. 100. ostendi. Casu potius, quam consilio, fieri potuit, vt editores Romani *Bethsaida* pro *Bethesda*, notius pro ignotiore, reposuerint, cum forte MSto exemplari vterentur, in quo nomen illud minus dilucide erat exaratum. Immo quid prohibet, deriuare nomen hoc deformatum in ipsum textum Græcum, vnde verterat Arabs, cum sint MSti libri, & ex *metaphrastis* Coptus & Aeth. itemque Græcus tractator *Theophylactus*, qui eandem nomini formam dederunt?

- k) Ipse *Le Long* si inspiciatur *Biblioth. S. Tomo I. p. III.* loquitur ibi *Renaudotius* de versionibus Arabicis *totius Scripturæ* non in toto ambitu suo, quatenus ipsum quoque *N. Testamentum* complectitur, sed determinatiore significato de tota *Scriptura V. Testamenti*: id quod ex antecedentibus patet, vbi in *Alexandrina ecclesia* ait legi *LXX interpretes*, & priuatim Arabicam secundum eosdem factam, in *Antiochena* vero versionem Syriacam. & priuatim Arabicam, quæ ad eam atque ad *Ebraum* textum, ex quo facta sit, magis accedat. Igitur ad versiones Arabicas *N. T.* trahi non debent *Renaudotii* verba.

l) Dispi-

Syr. Armen. Matth. 28, 18. fin. addunt, καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, καὶ γὰρ πέμψω ὑμᾶς. Luc. 23, 15. ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν] αὐτὸν πρὸς αὐτόν.

Syr. Aeth. Exempla ex Matthæo dat *Michaelis* p. 12, 15.

Syr. Arab. Idem, p. 10.

Copt. Armen. Luc. 5, 17. κώμης. v. 39. εὐθέως. Gal. 4, 7. διὰ Χριστοῦ. Omittunt his locis ambæ.

Copt. Aeth. Marc. 7, 15. εἰς αὐτόν] εἰς τὸ σῶμα.

Aeth. Arab. Luc. 5, 28. ἀνασῶς omittunt. Add. Appar. p. 784.

Denique magna coniunctio versionum est Luc. 24. vbi versui 36. *Syr. Lat. Copt. Aeth. Arm. Arab. Pers.* addunt, ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβέσθε. Et versui 43. *Lat. Copt. Aeth. Arab.* nec non *Armen.* annectunt, καὶ τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς.

Plura comportare hoc loco non est necesse. *Mixtura* versionum, vt hodie in manuscriptis & in excusis libris sese habent, satis perspicitur. 1)

8) Vtrum similitudo maior inter eas, an dissimilitudo intercedat, non facile constitueris: ac *similitudo* modo declarata tantam subinde propinquitatem indicat, vt duarum versionum altera mater, altera filia, (sic loqui liceat,) vel ambæ sorores, vel saltem cognatæ esse videantur; neque *dissimilitudo* duarum versionum, in locis quamlibet multis, eiusmodi cognationem refutat. Nam interpolationes vtrius fortasse citra alteram acciderunt, aut una aliqua versio in alia aliaque parte N. T. aut

- 1) Dispicendum ante omnia, sitne versio aliqua ex originali textu Græco, an ex alia versione deducta: si posterius, cognatio ambarum versionum, hoc est, matris & filia, est manifesta, aut vbi ambæ differunt, collatio vtriusque, tum secum inuicem tum cum textu Græco, diuersitatis causam vel in vna vel in altera residentem haud difficulter vtplurimum detegit: sin vero prius; ordinarie quidem, & nisi contrarium valide probari queat, præsumitur, cognationem vnus cum altera repetendam esse ex similibus codicibus Græcis, aut ex locis parallelis potius, quam ex mixtura vnus versionis cum altera.

C

m) Argu-

aut Græcum textum, aut Syriacum aut Copticum est secuta. Nos confusionem non facimus, sed pridem obortam confusionem circumspecte notamus, quum dicimus, ægre inter nosci sæpe numero, quid interpretum quisque ex Græco fonte hauserit, quid ex versione quapiam trahat.

9) Ad summam, si quis statueret, *orientales versiones*, quarum sæpe plures inter se contra lectionem Græcam hodie in manuscriptis & editionibus remanentem conspirant, primis ætatibus ecclesiæ, seorsum a se inuicem *ex diuersis Græcis codicibus totas esse deductas*, & sine interpolatione ad hodiernum vsque diem propagatas, vnamque Persicarum tantummodo, vnam Arabicarum pro mediatis haberet: is *lectionem N. T. primis mox temporibus in multis codicibus Græcis sua sinceritate orbatam* fuisse, necessario agnoscere cogeretur. Id quod *integritati* Scripturæ sacræ vehementer officeret. m)

10) Nulla adhuc quidem præcepta generalia de orientalibus versionibus, quod ad testimonia earum inuicem ponderanda pertinet, confici possunt: quolibet tantummodo singularitim loco dispiciendum est, quam vim aut singulæ aut binæ habeant etc.

11) Quisquis autem vel totam versionem quamcunque, vel partem eius, ex Græco vnice fonte manauisse, posthac demonstrauerit, ei gratia erit habenda.

12) Iam huc multa confert Ven. *Michaelis*: nec me pœnitent, complures versiones orientales, quasi *mixtas*, rudiore, neque tamen inconsulto impetu, in vnam massam confusam

CON-

m) Argumentum ab inuidia ductum, quod discipuli in Tract. crit. §. 1. & 2. Enim vero si versio Latina primis iam sæculis scribarum errore heic illic variari potuit, de qua suo tempore *Hieronimus* Præf. in IV. Evangelia, *Si Latinis exemplaribus*, inquebat, *fides est adhibenda, respondeat, quibus: tot enim sunt exemplaria pene, quot codices.* quidni & in ipsos Græcos codices potuissent irrepere, indeque in versiones transfundi aliquæ lectionum varietates, salua textus sinceritate?

n) Ven.

coniecisse. Feci id equidem, quo minus erroris in ipsas varietatum Græcarum decisiones irreperet; (quod me certe consecutum esse intelligo, quum tota tractatio a D. *Michaelis* concinnata ne de vnus quidem varietatis maiori aut minori pondere sententiam mutauit meam:) nunc altera accedit vtilitas, quod viro huic polyglotto causam dedi, negotii, vti publico eius munere dignum est, vltius in sua exquisita tractatione euoluendi. Atque vtinam, quemadmodum Syriacam versionem seorsum excussit *Io. Guil Reusch*, sic singulæ versiones orientales, id quod in Epilogo Apparatus supra citato optauit, a singulis hominibus eruditis ita excuterentur, vt (ex desiderio D. *Michaelis* p. 28. scite expresso,) *vbi vna tantum aut altera versionum testis varie lectionis citatur, reliquas putes pro lectione recepta stare, secundum illud, Qui tacet, consentire videtur.* Captim præclara multa repræsentauit tractatio eius, innumerarum varietatum per causas suas ostensa inanitate: sed ad eam demonstrationem *leuioris momenti* discrepantiæ præ ceteris accommodatæ reperiuntur. Vtinam idem a synthesi ad analysisin progrediens perpetuam aliquam textuum collationem exhiberet. Me quidem magnopere iuuaret, lectionibus Millii, vel mei apparatus, vel marginis certe mei, varietatem, vt arbitror, *momentosorem* complexi, versionum suffragia, ipsa quoque in exemplaribus multum diuersa, & pro textu & pro varietatibus, adiecta videre, vt, quicquid erratum hæctenus & prætermisum sit, nunc demum correctum & suppletum esse constaret. Sane quo magis Cel. *Michaelis*, siue Pater in Fridericiana Academia, siue Filius in Georgia Augusta, quo magis etiam alii literati, versionibus orientalibus *mixturæ* notam abstergent, eo melius de sacris literis, me in antecessum applaudente, merebuntur. n)

13) In-

n) Ven. Auctori gratam testor mentem pro hac suæ benignioris de me opinionis significatione. Haud inficior, me inter continuas in N. T. prælectiones ad marginem Millianæ editionis plurima, maximeque ex dili-

13) Interim res vniuersa in tuto est. Decisio variantium lectionum in eo consistit, vt differentia codicum Græcorum dirimatur: & eam rem conficere in loco potest iuxta cum patribus vere antiquum vel vnus versionis cuiuspiam suffragium. Tum non multum interest, vtrum versio v. gr. Persica, aut Arabica, Noui Testamenti aut partis alicuius aut periochæ, cum aliis codicibus orientalibus, aut Latinis, ipsisque Græcis, hinc an illinc olim deducta reputetur, & textum Græcum vel immediate, per congruentiam suam cum Græcis, vel mediate, per congruentiam suam cum versionibus immediatis corroboret.

14) Nullus me fauor erga coniunctionem versionis Latinæ cum codice Alexandrino impulit ad pondus versionis vlius orientalis, siue plus siue minus in ea valeam, imminuendum. Iustam causam Latinæ potissimum versionis adhibendæ commemorabo in extremo. Orientalibus quoque versionibus, quod debetur, tribuo in Apparatu, p. 410. 411. etc. quanquam eos codices Græcos, quos & Latinus & orientales interpretes in manibus habuere, multo magis, si exstarent, amplecterer, interpretesque, qui ex necessitate surrogantur, vltro dimitterem.

§. 7.

In eodem Apparatu *multa me præterisse, nonnulla falso allegasse*, ait Ven. *Michælis* p. 28. Respondeo: Collationem versionum omnium neque plenam ac perpetuam promisi, neque talem, quæ mendis Millii omnibus mederetur. Immo fide illius,

diligenter a me collatis versionibus Orientalibus, adnotauisse, quæ diiudicandis, illustrandis, emendandis, augendis minuendisue variis lectionibus a Millio adnotatis, inferuire possint: num vero & quando, vel ipse vel Filius meus, desiderio Ven. *Bengelii* fati facturi simus, Deo & futuris rationibus nostris in totum committimus. Ceterum Filiius meus in Introductione in libros N. T. quæ sub prelo adhuc fudat, §. 12. seqq. de variis lectionibus aliquam multa, quanquam generaliora, adfert, quæ Ven. *Bengelio*, si quando leget, haud displicitura esse spero.

o) Ex-

lius, aperte, varietates *Aethiopicas, Arabicas, Armenas, Copticas*, nulla sponſione adhibita reſoſui, vti a laude, ſic a reprehentione in hac parte immunis: nec quaſiui, vtrum ex ipsis eas verſionibus, an ex Latinis translationibus deſumtas haberet. o)

§. 8.

Veruntamen *parciorem* me in notandis orientalium verſionum lectionibus fuiſſe, quam Millium, recte ait Ven. *Michaelis* pag. 43. Fui parcior, (1) quia eas duntaxat lectiones indicandas ex tanto aceruo delegi, quæ non nihil momenti haberent; quo pacto multa verſionum ſeorſum ambulantium putamina præterii: (2) quia variationes grammaticas & idiomata interpretum ac linguarum, quæ S. R. *Michaelis* p. 45-51-62. perpulcre digeſſit, fere prætermiſi. *Diligentior* rurſum fui, quemadmodum idem loqui dignatur pag. 43. (1) quia egomet verſionem Syriacam, Latinam, Gothicam, Angloſaxonicam, non perfunctorie excuſſi: (2) quia egregias ex verſione *Coptica & Armena* ſuppeticas a *Maturino Veyſſière La Croze* miſſas adieci; & quidem in iis præcipue libris N. T. vbi hæ duæ verſiones apud Millium in pauſa ſunt: (3) quia Ludouici De Dieu, Thomæ Mareſchalli & aliorum monumenta multorum mihi locorum lectiones orientales ſuggeſſerunt. Neque vlla, vt arbitror, lectio verſionibus orientalibus falſo attributa in meas rationes a Cel. *Michaelis* reſertur, quæ non aut apud Millium exiſtet, aut mox §. 9. aliis præſtanda relinquatur. Vtitur Millius exemplaribus talium verſionum excuſis: alii autem, quos adhibui, manuſcriptos conſulere codices, qui diſſentire ab excu-

- o) Excufationem hæc lubenter admitto, quatenus fide aliorum variantes lectiones ex verſionibus Orientalibus adlata ſunt: & tamen agnoſcet, vt ſpero, Ven. Auſtor, me nihil iniquitatis commiſſiſſe, quod aliquas harum variationum falſitatis argui, ſi verſiones ipſæ, non vero Latinæ illarum verſiones inſpiciantur, Tract. crit. §. 21. & 35. eſſi concedam, quod ille mox §. 9. regerit, ſe fidem aliorum eſſe ſecutum.

C 3

p) Vide

excusis, & tamen bonæ frugis aliquid afferre poterant. Vellem, primo quoque tempore inter opus faciendum distincte notauissem, quas editionum, patrum, versionum allegationes quouis loco ex Millio, Millii fide, referrem: quid Ludovicus De Dieu aliique sat firmi testes (quorum similis est *Michaelis*) suppeditassent: quid ego per me obseruassem. Sed nouo id fecissem exemplo, neque omnia simul in mentem veniunt ante experientiam. Sic nullo negotio posset significari, per punctula, v. gr. *Aeth.* (subaudi, apud Millium:) *Aeth.* (apud Michaelis:) item, *Syr.* (in polyglottis:) *Syr.* (apud Erpen.) Multum profecerint, qui posthac fideli huic admotioni auscultauerint.

§. 9.
Puffilas de SINGVLARIBVS RATIONIBVS
ATQVE TEXTIBVS obseruationes in medium huncce
coniciam locum, ad seriem paginarum, quas habet Ven.
Michaelis tractatio.

Pag. 7-17. Eleganter causas explicat variarum lectionum. Voculam aut syllabam, *bis legendam, semel scriptam* compluribus locis, *consilio* potius quam casui a me tribui dicit p. 8. 10. *Casui* quoque adscribo in Appar. pag. 38r. At Luc. 9. 49. in ἐμβαλλόντα δαιμόνια syllabam τα semel tantum lego. p)

Pag. 8. Pro Βηθφαγή, βηθσφαγή scribi ait ob θ *adspiratum*. Tali sibilo diceretur potius βησφαγή neque pro η facile reperias in tam multis nominibus propriis Hebraicis σ scriptum. Allusionem arbitrator esse ad sonum Græcum σφαγή. Sed hoc leuiculum est. q)

Pag.

p) Vide tamen quæ in Tract. crit. p. 10. §. 6. b) attuli.

q) Si Ven. Auctor audiuisset natos Græcos pronunciantes τὸ Θ in voce Βηθσφαγή, credo, non adeo improbabilem habuisset coniecturam meam de voce hac in Βηθσφαγή ex ore dicentis errore auditus conuersa. Hybrida vox esset, si ex Ebr. Βηθ & Gr. σφαγή componeretur.

tur.

Pag. 28. aliquot mihi loca seorsum a Millio adscribit, vbi versionibus tribuerim lectiones, quæ non existant. Sed in his loca Matth. 28, 28. Ioh. 14, 9. Apoc. 19, 3. Milliana sunt. Matth. 19, 16. præeuntem habui Saubertum: eundemque citavi ad c. 26, 70. quanquam typhotetam eius hallucinatum suspicor. Matth. 18, 7. Marc. 6, 23. c. 10, 21. c. 12, 4. eos, quos supra memoravi, sum secutus.

Pag. 30. Luc. 15, 30. illud $\sigma\upsilon\upsilon\ \tau\acute{o}\nu\ \beta\acute{\iota}\omicron\upsilon\nu$ in Latino factum est *substantiam suam*, vbi *suam* (pro *tuam*) ex allitteratione ad *sub* in verbo *substantiam* per festinationem interpretis aut peruetusti librarii existitisse, vix dubitari potest. Sic vero habet etiam Copt. r) Aliis quoque locis cum *Latinis* cod. congruunt *Coprici*, aliqui certe. Vid. Appar. ad Matth. 20, 7.

Pag. ead. Act. 8, 12. quanquam, pro $\kappa\alpha\iota\ \epsilon\varsigma$, in habent *Lat.* aliqui & *Syr.* tamen, hoc non a *Latino* ad *Syrum* peruenisse, asferentior. Apud Syros alibi quoque commutatur $\epsilon\varsigma$ cum *in*, vti apud Latinos.

Pag. 34. Apoc. 17, 8. verbum $\pi\alpha\lambda\acute{\alpha}\sigma\alpha\iota$ *Lat.* non legit, certe non seorsum ab $\omega\delta\epsilon$ expressit: & quum *Aethiops* illud omittit, *Latinum* secutus censerit potest, vti Matth. 11, 23. $\mu\grave{\eta}$ pro η . s)

Pag. 44. Matth. 15, 3. negavi in *Aeth.* reperiri $\kappa\alpha\iota$ ante $\upsilon\mu\epsilon\acute{\iota}\varsigma$. Sed idem *Grabium* ducem citavi. t)

Pag. 46. Marc. 8, 25. $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ habet *Cant.* $\acute{\alpha}\pi\alpha\upsilon\tau\alpha$ alii cod. Gr. Vti lectioni hanc illamue versionem adicerem, nil referebat, quan-

tur. Sic *Erpenius* Gramm. Arab. p. 2. quartam Arabum litteram, quæ $\tau\tilde{\omega}$ & *Thau* Ebræorum raphato ex asse responderet per *Thse* expressit. Nec tamen abnuo, leuiculum hoc esse.

- r) Potius illud *substantiam suam*, pro *tuam*, est ex v. 13.
 s) Generatim *Aethiopia*, cum nunquam Romanis subiecta, ab imperii vero Romani finibus remota satis fuerit, *Latinæ* linguæ ignara, non præsumitur versionem suam vel adornasse ex *Latina*, vel ei conformasse.
 t) Et hunc tamen ignarum *Aethiopiismi*, falsum ab interprete *Lat.* vicifsimque fallentem,

u) Hanc

quanquam non sine vlla causa eas diremi. Sic solum erit, quod Cel. *Michaelis* hoc loco quaesuit. u)

Pag. 50. Apoc. 18, 20. *Exulta — caelum*. Hoc *Syrus* non nisi plurali numero exprimere potuit: neque inter variantes, ut puto, retuliffem, nisi *Latini* quidam haberent, *Exultate — caeli*. x)

Pag. 57. Ioh. 7, 8. non dissimili ratione *Chrystomo*, qui non *ὄπω*, sed *ὄν νῦν* habet, *Syrum* & *Arabem* adiunxi, quos *ὄπω* aequè legere potuisse, Ven. *Michaelis* peritè monet.

Pag. 66. Omittunt aliquid, in Matthæo, c. 2, 18. versiones sex, cum duobus tribusque codicibus Græcis, sed latinizantibus: c. 15, 31., versiones sex, sine Græcis: c. 23, 4., quatuor (& Itala, si Prolegomena Millii probanda sunt,) sine Græcis. Causam omissionis, quæ in interpretationes, ac non in Græcos codices conueniret, esse censui *difficultatem interpretandi ex minore verborum copia* ortam. Alienam hanc esse causam censet Ven. *Michaelis*. Qui veriozem, omnibus hisce locis congruentem, attulerit, ei assurgam. y) Luc. 17, 10. *ἀρχεῖοι* omisit *Aethiops: difficultate*, inquam in Apparatu, *interpretandi*. Instat Cel. *Michaelis: Vix crediderim, quum Matth. 25, 30. idem Aeth. τὸν ἀρχεῖον δούλον* verterit, malum seruum.

Resp.

- u) Hanc solutionem dubii a me moti non capio.
- x) Et tamen, cum Latini non omnes, sed tantum aliqui pluraliter legant, *Exultate - caeli*, Syri vero ex idiomate linguæ suæ non possint aliter quam plurali Numero efferre, si vel maxime vellent; exemplo hoc condocemur, cauendum esse, ne ubi Syro cum Latinis, & multo magis cum horum tantummodo aliquibus conueniunt, inde Syriacam versionem Latinæ conformatam esse subsumamus.
- y) Atqui causam omissionis non esse penuriam linguarum, in Tract. mea critica l. c. satis clare ostendi. Sed & veriozem contra substitui, saltem in primo locorum quaestionis Matth. 11, 18. repetens omissionem ex parallelo Ier. XXXI, 15. Idem dicendum habeo de altero locorum Matth. XV, 31. coll. cum c. XI, 5. nec non de tertio Matth. XXIII, 4. coll. cum Luc. XI, 46.

z) Re-

Resp. Apud Lucam sic vertere haud scio an potuerit, vbi notantur *inutiles sibi*, quales per se sunt omnes serui. z)

Pag. 77. *Hoc se vix capere ait Ven. Michaelis, quod asseram, Persicas lectiones, a Syriacis differentes, excellentem redolere anti-quitatem.* Sermo meus non erat vniuersalis, sed indefinitus: ac presse loquebar iis de lectionibus, vbi Persa, Syriacæ alioqui interpretationis interpret, a solo Syro, cetera hodie documenta relinquente, differt. Talibus in locis germanam antiqui Syri, non interpolatam lectionem, Persa habuit olim atque reddidit.

Pag. 98. *Velefanas lectiones penitus latinizare, copiose demonstraui in Apparatu pag. 439. cumque dixi. oppido rara esse exempla, quæ POSSINT VIDERI dissimilia, (similia recusum est, alieno sensu, in tract. Mich.) quæ non neglexerim: eo consilio Notas ad 1 Cor. 15, 29. (vbi lectionem Velef. ex N. T. Oxon. A. 1675. retuli,) & ad 1 Petr. 3, 8. pro exemplo allegaui, ne quid iis, qui ante hac Velefanam illam farraginem aliquid esse putabant, neglexisse viderer. Nil dicam de aliquaduntaxat etiam Venerandi Michaelis in Velefium indulgentia §. 88. in extremo.*

§. 10.

Reliqua est codicis ALEXANDRINI Græci & versionis LATINAE vulgatæ consideratio. *Patrum* allegata promiscua cedunt versionibus, immediatis præsertim; versionibus autem codices mere Græci longe præstant, vbi tria hæc documentorum genera separatim spectantur: id quod præclare demonstrat Cel. *Michaelis*. Sed vbi ipsi codices Græci aliud,

etiam

- z) Respondeo: Si Aethiops Luc. XVII, 10. ἀχρεῖς non potuisset vertere malos, vt Marth. XXV, 30. vertere tamen potuisse ΗΛΒΝΦΘ: qui non vtilis sunt, vt Philem. v. 11. ex Græco ἀχρηστος, et 1 it. III, 9. ex ἀνωφελής, vel ΗΛΔΑΘΘ: ΝΦΘ: in quibus nulla est vtilitas, vt Ebr. VII, 18.

D

etiam vtrinque liquidis versionum patrumque suffragiis stipati, exhibent, ibi criterium veræ decisionis, in quo acquiescamus, nondum habetur expeditum. In Apparatu critico p. 390. hæc Observatio exstat: *Alexandrini codicis & Latine versionis collatio, vnam brevissimam, certissimam, facillimam decidendi rationem partim per se ministrat, partim ad eam deducit.* Hic scrupulos fateatur Ven. Michaelis p. 110. *adhuc superesse, qui plenarium ipsius ad sensum quodam modo suspendant.* Ego autem observationi illi continuo subiunxi declarationem: *Ex omni monumentorum genere, unde variae lectiones petuntur, duo quædam inuenerit desumpsisse, videlicet Græcum ALIQVEM codicem excellentem, & versionem ALIQVAM insignem: & codicem quidem, Alexandrinum potissimum; versionem, Latinam. etc.* Non reculaui, quin & pro *Alexandrino* alius codex mere Græcus sumeretur, (quod ipsum iis in partibus, vbi Alexandrinus mutilatus est, facere cogimur;) & loco versionis *Latine* alia versio, vere antiqua, adhiberetur: quanquam etiam *Rich. Bentleyus* summam desideratissimæ suæ editionis N. T. in concentu *Latine* versionis cum Græcis codicibus, atque adeo cum *Alexandrino* potissimum, repositam habuit. Qui brevior, certior, faciliore decidendi rationem, aut aliud par testium ad eam rationem aptius eruerit, is rem valde vtilem & valde optandam præstiterit. Equidem de *Alexandrino* & *Latino* non solum causas sententiæ meæ indicaui, sed etiam limitationem exceptionemque legitimam adiunxi. INSTRUMENTVM, inquam, ad INITIA discussionis aptissimum, & quasi discerniculum perpetuum erit *Alexandrini codicis, & Latine, præfatione, versionis COLLATIO.* Appar. p. 388. 389. *Antiquitatem Codicis Alexandrini* B. Io. Henr. Schulzius dissertatione Hale 1739. in lucem emissâ vindicauit, & nouo argumento comprobauit, vt *Cel. Michaelis* tractatio narrat in extremo. De comparatione eius cum Romano siue Vaticano agit *Gnomon* pag. 1207. Non tamen defunt loca, vbi *cod. Alex.* seorsum ab interprete *Latino* erret, ex optimis codicibus minus accurate descriptus; quemadmodum

dum etiam *Latinus* interpres seorsum a *cod. Alex.* sæpe errat. Sed talia loca nihil impediunt: neque a vitiis, quæ singuli codices habent, ad fidem duobus, pluribus, vniuersis adimendam IVSTA ET INNOXIA esset consequentia. Menda v. gr. vtrius illorum duorum testium propria post discessionem a communi stirpe demum exorta sunt: vbi consentiunt, propior est cum stirpe communi coniunctio, maior antiquitas, auctoritas ponderosior. Eas fere lectiones coniunctim ignorant *Al. & Lat.* quæ per rationes a *Cel. Michaelis* pag. 7. seqq. deductas repulsam ferunt.

§. II.

Opus omnino fuerit circumspeditione, ut ne, vbi Vulg. & Alex. soli incedunt, illorum lectionem pro genuina temere adsumamus. Sic concludit tract. pag. vlt. Resp. Eadem est mea sententia. *Collatio*, inquam, non *consensio*, decidendi rationem partim *per se ministrat*, vbi consentiunt; partim *ad eam deducit*, vbi inter se dissonant: vtrumque videlicet, aliis documentis idoneis vel vtrumque vel ad vtrumvis eorum adiectis. Rem satis grauem repetam, cum distinctiore explicatione.

Observatio I. *Lat. in textu excuso & Alexandrinus valde inter se congruunt.* Id totus vtrunque tenor confirmat.

Obs. II. *Sæpe etiam cum cod. Alex. congruunt MSS. Latini.* Exempla in Apparatu critico multa occurrunt, quippe qui recognitionem totius propemodum Vulgatæ in transitu exhibet. Porro in præfenti, dum hanc ipsam diatriben sub manu habebam, duos codices Latinos MS. membranaceos Vir Celeberrimus, *Io. Georgius Schelhornius*, vltro ad me misit, quorum alter Euangelistas, alter, longe præstantissimus, ceteros libros N. T. complectitur. Multa sunt loca N. T. vbi hi duo MSS. iuxta cum aliis; vel etiam præ aliis, ab excuso textu Latino abeunt, & ad codicem Alexandrinum Græcum se recipiunt. Exempla affero.

Matth. 25, 44. ἀποκριθήσονται habet *Alex.* sine αὐτῶν &, *respondent*, MS. sine *ei*, quod additur in excusis.

Ioh. 8, 54. ὅτι Θεὸς ἡμῶν ἐστὶ refert *Alex.* inde, *quia Deus noster est*, MS. sed, *quia Deus vester est*, edd. vtitatæ.

Act. 24, 6. 7. 8. Tertulli sermo contractior est in *Alex.* & in MS. Lat. quam in edd.

Rom. 9, 32. γὰρ omittit *Alex.* & MS. Lat. sed enim habent edd.

1 Cor. 7, 39. γυνὴ δέδετα *Alex.* & sic, *mulier alligata est*, MS. sed *legi* addunt edd.

Philém. v. 2. ἀδελφῆ *Alex.* vnde *sorori* MS. *sorori charissime* edd.

Hebr. 2, 14. αἵματος καὶ σαρκὸς *Alex.* inde, *sanguini & carni* MS. manu prima: *carni & sanguini* edd.

1 Petr. 1, 23. εἰς τὸν αἰῶνα non habet *Alex.* neque MS. Lat. Habent autem edd. *in aeternum*.

Apoc. 18, 17. ὁ ἐπὶ τόπον πλέων, *Alex.* & sic, *qui in locura navigat*, MS. manu prima: *qui in lacum nav.* edd.

Hæc sufficiant pro instituto nostro: nam specimen datus, non recensio. Neque hic decernimus, quæ sit horum locorum genuina lectio: tantummodo probamus, *Lat.* & *Al.* inter se congruere, etiam vbi id nondum apparuerit.

Obf. III. *Al. & Lat. raro soli incedunt.* Hoc patet, si excerpta codicis *Alex.* a litteratis singulari studio producta, & *Latinae* vel editionum vel manuscriptorum lectiones quælibet euoluantur.

Obf. IV. *Vbi soli incedunt, a genuina lectione aberrare videntur.* Nullo autem, quod meminerim, in loco, vbi soli incedunt, lectionem eorum pro genuina adsumsi.

Obf.

Obs. V. Sed tamen, ubicunque inter se congruunt, peranti-
quam lectionem, siue sincera siue aliena sit, referunt. Consensio
huiusmodi docet, neque cod. Alexandrinum propria quadam
hallucinatione laborare, neque Latini interpretis lectionem
citerioribus demum temporibus esse inuectam.

Obs. VI. Cod. Alexandrinus ad Latinam quidem lectionem ali-
cubi conformatus deprehenditur: sed huius generis loca neque multa
sunt, neque nobis officium. Præcipua D. Michaelis exceptio hæc
est: Suspensione non caret, codicem Alex. alicubi, ubi a reliquis
codicibus Græcis abit, & e contrario Latinæ versioni aut Latino-
Græcis consonat, veteri Latine (cuius magna iam olim fuit auctoritas,
eo quod occidentales ecclesie illa vterentur) adcommodatum esse, pag. 110.
At exempla, quæ collegit, eiusmodi sunt, vt prima mutatio
plerumque in Græcis fuerit procliuior, aut æque procliuis; ra-
ro autem in Latinis procliuior. Tertii generis exemplum ad-
iiciam ex Ap. 5, 6. τὰ ἀπεσαλμένοι: Lat. *missi* (Spiritus:) & Alex.
ἀπεσαλμένοι. Secundi, 2 Cor. 3, 13. τέλος Alex. πρόσωπον Lat.
faciem: ex allitteratione ad præcedentia. Primi, 2 Cor. 12, 19.
παλιν pro quo Al. παλαι, & porro Lat. *olim*. Meum quoque
animum pridem hæc suspicio tetigit, Alexandrinum ex Lati-
no aliquid trahere: sed in eo genere satis parcum esse, com-
paratio cum Græcis certo latinizantibus euincit.

Obs. VII. Vbi reliquæ codicum Græcorum, patrum, metaphra-
starum copię diuise sunt, ea pars vincit, cui consensio Al. Lat. pal-
nam antiquitatis tribuit. Ibi enim alia documenta, Græca præ-
fertim, euincunt, codicem Alex. non latinizare; & vicissim
codicis Alex. antiquitas documenta illa ceteroqui minus anti-
qua fulcit.

Obs. VIII. Quod si Copticam versionem, antiquitate infi-
gnem, cum suis varietatibus tam plene & copiose & liquido
discussam haberemus, ea cum alio Græco idoneo codice Asia-
tico

E

tico

tico, mea pace, in locum versionis Latinæ & codicis Alexandrini substitui posset, similique ratione adhiberi.

Obf. IX. *Veruntamen ad causas, cur Latinam potissimum versionem cum Græco aliquo codice primario coniungendam arbitraver, hanc adeci, quod Latina versio sola in occidente a plerisque omnibus intelligeretur.* Pertinet hoc vnicè ad ANIMAS lectorum imbecillas & suspicaces obvio parabilique subsidio PACANDAS, qui orientales versiones consulere non possunt. Erasmus (vt de Complutensibus & Stephanis nil dicam) nullos nisi Græcos Latinosque codd. N. T. & patres in promptu habuit: & tamen partim Græcum textum commode recensuit, partim in annotationibus filuam ei limando vtilem congeffit. Postea paulatim accefferunt orientalium versionum suffragia: quibus verum pretium libenter statuimus, quum ex genuinam lectionem Græcam suo consensu firmant, dissensu non frangunt.

Obf. X. *Ab iis locis, vbi Al. & Lat. consentiunt, progressus fit ad reliqua, vbi inter se dissonant: eaque rursus lectio palmam obtinet, in qua aut Latinum alii codices Græci præ Alexandrino, aut Alexandrinum aliæ versiones præ Latina, & vtrumuis alii testes idonei defendunt. aa)*

§. 12.

- aa) Declaratio hæc Ven. Bengelii de collatione interpretis Latini & codicis Alexandrini, ad genuinam N. T. Græci lectionem firmandam, vltèrius expendi meretur. Placet in præsentì, primo, quod Ven. A. non recusat, quin & alius codex mere Græcus pro Alexandrino, & alia versio vere antiqua pro Latina, adhibeantur: quare enim ex codicibus Græcis Vaticanus, & ex versionibus Syriaca simplex, a suffragii iure excluderentur? Placet item, quod mecum consentit, vt ne, vbi Latinus interpres & codex Alexandrinus soli incedunt, illorum lectionem pro genuina temere adsumamus, sed alia insuper documenta idonea vel ad vtrumque vel ad vtrumuis eorum adhibeamus. Tum vero placet, quod vbi Latinus interpres & codex Alexandrinus soli incedunt

§. 12.

Quæ cum ita sint, facile constabit, haud temere consensui codicis Alexandrini & versionis Latinæ, in peruestiganda genuina lectione N. T. non omnia, sed tamen multa tribui: neque egomet video, ecquid solidius alii, qui ipsas decessiones meas prætereunt, (nam Cel. *Michaelis* hac in parte intactum me relinquit,) producere queant, quo genuinam lectionem textui per typographos propagato vel propitiam vel aduersam vindicent. Hac de re obiter, nec tamen inepte, aliquid dicam. Paucis abhinc annis *Gottfridus Christianus Rothius*, qui Homilias D. Franc. Iulii Lütkenii in Epistolam S. Iudæ suis obseruationibus stipatas edidit, crisin meam ad illam epistolam non semel perstrinxit. Nuper Cel. D. *Heumannus* in præfatione ad partem alteram N. T. sui Germanici censuit cum *B. Wolfio*, (cui tamen in Gnomone satisfeceram,) plerasque mutationes in *Apocalypsi a me factas, haud esse necessarias*. Et *Annales Theologici* ad A. 1738. summam eorum, quæ antehac (*in den frühaufgelesenen Früchten*) contra N. T. Gr. cura mea recognitum prolata fuerant, sine mentione Responsionis meæ repetierunt. Omnibus locis me defendent *Al. Lat.* cum reliqua antiquitate: vberioremq; defensionem adornatam habeo, vernaculo sermone, quo vtuntur dissentientes; sed haud scio, an eam emitti opus sit. Ea est iam annorum curarumque mearum ratio, vt tales disquisitiones, per se non aspernandas, aliis relinqui oportere existimem.

§. 13.

incedunt, a genuina lectione aberrare illos iudicat. Denique placet, quod Ven. Auctor ipse mecum suspicatur, codicem Alexandrinum aliquid (quanquam parcius, quam codices Græcos latinizantes) ex Latino traxisse. Atque sic finem his adnotatiunculis impono, gratulaturus mihi, si Ven. *Bengelio* candorem meum probauero, & ad tuendam N. T. Græci sinceritatem, quæ vtrique nostrum curæ est, nonnihil contulisse visus fuero.

§. 13.

Alexandrino codice et interprete *Vulgato* cum aliis textibus ita, vt dixi, coniuncto, obtinetur DECISIO, tanquam finis, cuius causa omnis labor codicum, interpretum, patrum excutiendorum suscipitur, vt non solum cumulatissima inanium varietatum palea dispellatur, sed etiam pretiosissimæ genuinarum lectionum gemmæ, a diuturno situ liberatæ, nitiori suo restituantur, & in vsum ecclesiæ producantur.

§. 14.

Quapropter a doctrina & candore Ven. D. *Michaelis* aut meliorem decidendarum variantium lectionum methodum mihi, aut *plenarium* iam *assensum* methodo meæ, cuius limites apertius impulsu illius designavi, polliceor: ac, siue hoc siue illud a viro exercitatissimo impetrabitur, copiarum nostrarum coniunctionem spero vtilem fore ad tuendam N. T. Græci, quæ vtrique nostrum curæ est, sinceritatem.

F I N I S.

Fc 4324

ULB Halle

3

003 719 049

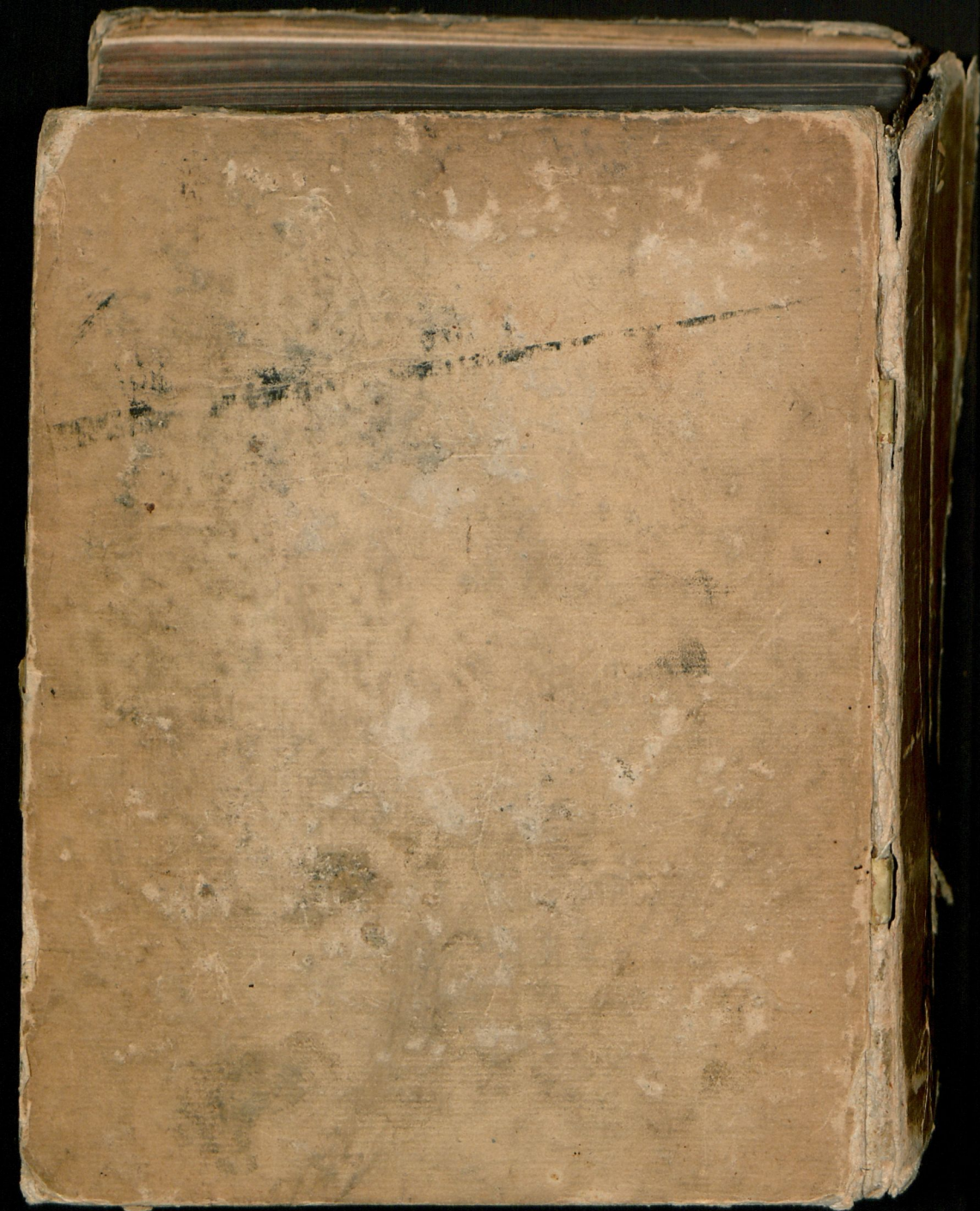

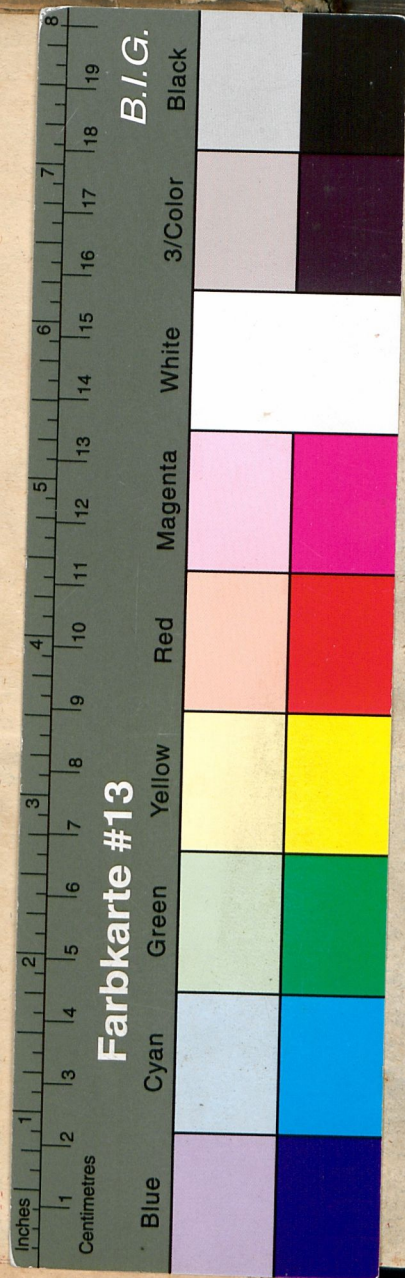
Slc

VD 17
VD 18

mit

IO. ALBERTI BENGELII
TRACTATIO
DE
SINCERITATE
NOVI TESTAMENTI
GRAECI

TVENDA.

CVM ADSPERSIS HIC ILLIC
AB EDITORE
CHRISTIANO BENEDICTO MICHAELIS
ADNOTATIVNCVLIS.

HALAE MAGDEBVRGICAE
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

MDCCL.